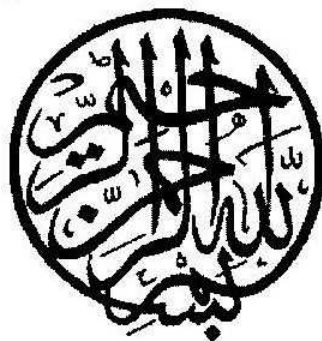

۱۳۹۴۵۱
۱۴، ۱۲، ۱۳۹۴

میر الأسرار

تألیف : محمد بن زکریا رازی
(۲۵۱-۳۱۳ هجری قمری)

به اهتمام: دکتر احسان مقدس

سرشناسه: رازی، محمد بن زکریا ۲۵۱ - ۳۱۳ قمری.
عنوان و نام پدیدآور: سر الاسرار / تألیف: محمد بن زکریای رازی؛ به اهتمام: احسان مقدس.

مشخصات نشر: تهران: نیلوبرگ، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۴۲ص: مصور.

شابک: 978-600-6222-39-4

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: کیمیا و کیمیاگری - متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزوده: مقدس، احسان، ۱۳۴۱، گردآورنده

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ س ۴ / ۲ / QD۲۵

رده بندی دیویی: ۵۴۰/۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۵۵۱۷۱

انتشارات نیلوبرگ

سر الاسرار

تألیف: محمد بن زکریای رازی

به اهتمام: دکتر احسان مقدس

ناشر: انتشارات نیلوبرگ

صفحه آایی: نیلوبرگ

نوبت چاپ: اول - سفند ماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

چاپ: نسیم

قیمت: ۵۰۰ تومان

صحافی: نسیم

ISBN:978-600-6222-39-4

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۲-۳۹-۴

مرکز پخش:

انتشارات نیلوبرگ، موبایل: ۰۹۱۲۵۱۰۸۳۸۷

فهرست

۷	مقدمه
۹	پیشگفتار
۹	کتاب سر الأسرار
۹	سبب نگارش کتاب الاسرار و سر الاسرار
۱۱	محل و تاریخ نگارش دو کتاب الاسرار و سر الاسرار
۱۲	نسخه های خطی مورد استفاده
۱۲	چاپ قبلی سر الاسرار
۱۷	متن کتاب
۱۹	باب عمل الفضة نحاساً و عمل النحاس نفضة
۲۰	باب آخر مثله
۲۱	باب
۲۲	باب صیغ آخر
۲۳	باب فی تحلیل عطارده و عقده
۲۵	باب صیغ آخر
۲۶	باب صیغ آخر
۲۷	باب صیغ الزنجفر
۲۷	باب آخر فی ترزین الکواکب
۲۷	باب آخر
۲۷	باب فی تبيض العروس
۲۸	ابواب جيد لطاف
۲۸	باب آخر لطیف
۲۸	باب صیغ آخر
۲۹	باب على رأس الكور

- ٢٩ باب آخر يرفع الذهب الدون الأبيض
- ٣٠ باب صبح آخر خفيف العمل كثير الفائدة
- ٣١ أبواب خفاف
- ٣١ باب التوتيا
- ٣٣ باب اكسير البياض على رأس الكور
- ٣٣ باب اكسير الرصاص على رأس الكور
- ٣٣ باب للبياض على رأس الكور
- ٣٤ باب
- ٣٥ باب تكليس الذهب على رأس الكور
- ٣٥ باب تكليس القمر على رأس الكور
- ٣٥ باب آخر
- ٣٦ باب تكليس و النحاس على رأس الكور
- ٣٦ باب آخر مثله أيضاً
- ٣٦ باب تكليس الابار و الآنك
- ٣٧ باب آخر فى تكليسها
- ٣٧ باب تكليس النحاس و الحديد على رأس الكور
- ٣٨ باب تكليس الطلق، الاصداف و القشور
- ٣٨ باب تكليس الزجاج
- ٣٨ باب تحليل الاملاح و غيرها
- ٣٩ باب التصعيد
- ٤٠ باب صفة قدح التصعيد
- ٤٠ باب تحليل الزبيق العبيط
- ٤١ باب حل لطيف

کتاب «سر الأسرار» یکی از کتاب های محمد بن زکریای رازی است که در زمینه کیمیا نوشته شده است. رازی این کتاب و کتاب «الأسرار» را برای یکی از شاگردان مورد علاقه اش که «محمد بن یونس بخاری» نام داشت، به رشته تحریر درآورد. دو کتاب «الأسرار» و «سر الأسرار» در چندین نسخه دو کتاب منفصل و جداگانه هستند اما در حقیقت مکمل هم می باشند و رازی در لابه لای متن کتاب «سر الأسرار»، بارها به مندرجات کتاب «الأسرار» اشاره می کند. این دو کتاب همیشه با هم اشتباه گرفته می شدند و این امر حتی باعث شد که یکی از مستشرقان به نام یولیوس روسکا، کتاب «الأسرار» را به نام کتاب «سر الأسرار» به آلمانی ترجمه و منتشر نماید. این اشتباه هم چنین در بین کتاب شناسان و محققان نسخ خطی نیز پدید آمده و در بسیاری از فهرس نسخ خطی در ایران و در سایر کشورهای جهان این التباس دیده می شود.

کتاب «الأسرار» پنجاه سال قبل توسط استاد ارجمند محمد تقی دانش پژوه تصحیح و مقابله شده و توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شد و در همین کتاب، استاد دانش پژوه چاپ تصویری نسخه خطی «سر الأسرار» را که متعلق به کتابخانه دانشگاه تهران و تصویری از نسخه خطی گوهر شاد بود، نیز منتشر کرد.

نگارنده سطور با استفاده از دو نسخه خطی یکی متعلق به کتابخانه انتشارات دانشگاه تهران (نسخه گوهرشاد) و دیگری متعلق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی اقدام به تصحیح و مقابله متن نموده و بدین وسیله تقدیم خوانندگان محترم و علاقه مندان می نماید.

دکتر احسان مقدس

بهمن ماه ۱۳۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

کتاب «سر الأسرار» کتابی نسبتاً مختصر است که رازی آن را پیش از مرگ خود تألیف کرده و شامل مطالبی در خصوص أسرار کیمیا از دیدگاه رازی است. این کتاب به همراه کتاب «الأسرار» از نوشته‌های مسلم حکیم محمد بن زکریای رازی است و تا کنون کسی در خصوص صحت انتساب این دو کتاب به رازی شک و تردیدی به خود راه نداده است. رازی کتاب «سر الأسرار» را پس از کتاب «الأسرار» به رشته تحریر درآورده است، و رازی در کتاب «سر الأسرار» به وفور یا ذکر جمله ای کتابی را به کتاب «الأسرار» ارجاع می دهد.

فواد سزگین در این باره می گوید: «اثر اصلی رازی در کیمیا گری «الأسرار» است که در دست نویس‌ها و ترجمه‌های لاتینی با کتاب «سر الأسرار» اشتباه گرفته می‌شود. و در حقیقت «سر الأسرار» تصحیح و تنقیحی از کتاب «الأسرار» خود مؤلف است. کتابی که روسکا بررسی و به آلمانی ترجمه کرده، کتاب «سر الأسرار» نیست، بلکه کتاب «الأسرار» است».

نگارنده جهت تمیز این دو کتاب از یکدیگر به این ها و یا فصول آن ارجاع می دهد، به طوری که کتاب «الأسرار» بیست باب یا فصل داشته است و کتاب «سر الأسرار» سه باب یا فصل به نام‌های معرفه العقاقیر، معرفه الالات و معرفه التداویر داشته است. در «سر الأسرار» آزمایش‌های فوری کیمیائی آمده و در واقع رازهای کیمیا در آن یاد شده است.

سبب نگارش کتاب الأسرار و سر الأسرار

رازی در مقدمه هر دو کتاب اشاره می‌کند که این دو کتاب را برای شاگردش محمد بن یونس بخاری نوشته است وی در مقدمه «سر الأسرار» چنین می گوید: «و بعد فإنّ الذي دعاني إلى تأليف هذا الكتاب شاب من أهل بخارا من تلامذتي يقال له محمد بن يونس و كان عالماً بالرياضيات و العلوم الطبيعية و الفلسفية و المنطقية ممن كثر خدمته لي و تحفه

عندي بعد فراغي من الكتب الاثني عشر الصناعية و الردّ على «الكندي» و «علي بن محمد الرسايلى» و من بعد صناعة «الرسائل الملوكية» و «التجارب» التي يصحّ من مكتوم صناعاتها الحكماء ليستريح قارئه من أنواع التجربة و يعرف كل قول الفلاسفة الحكماء و تجاربهم و افسادهم و تخليطهم و فساد أقاويلهم للعامة و خلطهم الحق بالباطل حتّى يكون فيه كالمشاهد المعاین بالتجارب التي صحّت لي بالتهذيب من مكتوم خاصیات الحكماء و درجات صبغه و تفاوت وزنه ليقیس علیه قاریه و هو مضاف إلى الكتاب المعروف بـ «كتاب الأسرار» الذي الفته له، قبل كتابي هذا من عیون أسرار الحكماء ليكون له أماناً یقتدى به و دستوراً يرجع إليه و أتحفته بما لم اتحف به أحداً من الملوك و الامراء و بیّن له من حارم الصنعة ما يستغنى به عن جميع كتب الحكماء في هذا المعنى و ضمنت له أني سأضعه بكتاب وجيز لطيف أسميه بكتاب «سر الأسرار».

یعنی : « واما کسی که مرا به نگارش این کتاب فرخواند، جوانی از اهل بخارا بود که شاگرد من بود، و نام او محمد بن یونس بود، وی شخصی دانا به ریاضیات و علوم طبیعی و فلسفی و منطقی بود که فراوان مرا خدمت کرد و در نزد من گرامی بود، آن هم بعد از فراغت من از نگارش کتاب های دوازده گانه صنایع و پس از نگارش رد بر الکندی و بر محمد بن علی رسایلی و بعد از نگارش رسائل ملوکیه و التجارب بود، که شامل مطالب صنعت نهانی حکما بود تا خواننده نیازی به انجام انواع آزمایش ها نداشته باشد و بتواند تمامی سخنان فلاسفه و حکما آشنا شود، و همچنین با تجارب و لغزش ها و درهم آمیختگی ها و تضاد سخنان شان برای عامه مردم و خلط کردن حق با باطل آشنا شود و بتواند شاهد عینی تجارب و آزمایش هایی باشد که برای من به اثبات رسید و از نهفته های خواص حکماء و درجات و میزان مواد به کار رفته و تفاوت وزن آن ها مطلع شود و خواننده خود قیاس کند و این کتاب من در حقیقت تکمیل کننده کتاب معروف به کتاب «الأسرار» است که آن را نیز، قبل از تألیف کتاب حاضر، برای او تألیف کردم تا راهنمای وی باشد و بدان اقتدا کند و دستور العملی باشد که بدان مراجعه کند، و به او چیزی هدیه داده ام که به هیچ پادشاه و امیری هدیه نکرده ام، و در آن از علوم صنعت کیمیا چیزهایی را برای او ذکر کرده ام که او را از تمامی کتاب های حکما در این خصوص بی نیاز می کند و به او

قول دادم که که کتاب مختصر دیگری برای او خواهم نوشت و آن را «سر الأسرار» خواهم نامید^۱.

البته رازی در مقدمه «سر الأسرار» به شاگرد خود چنین پیشنهاد می کند که «و کما أشکل علیک من تدبیر فی الکتاب أو سر فی باب أو ذکر، علیک فارجع إلی کتاب الأسرار، الاول فإن فیه شرح کل باب و أصل کل شیء من هذه التدابیر»، یعنی: «هر اشکالی که در زمینه تدبیر در کتاب [سر الأسرار] با آن برخوردی و یا در خصوص هر سری که در فصلی و یا ذکری آمده بود، با آن مواجه شدی باید که به کتاب «الأسرار» مراجعه کنی، زیرا که در آن شرح و تفصیل هر فصلی آمده، اصل هر چیزی از این تدابیر در آن مندرج است».

محل و تاریخ نگارش دو کتاب الأسرار و سر الأسرار

از فحوای متن دو کتاب چنین استنتاج می شود که رازی دو کتاب «الأسرار» و «سر الأسرار» را در شهر ری به رشته تحریر درآورده است زیرا که در لا به لای متن کتاب «سر الأسرار» از شهر بغداد با صیغه غایب سخن می گوید: «بنا الشقال منه ببغداد» یعنی «و یک مثقال از آن را در شهر بغداد فروختیم»، و یا در جای دیگر می گوید: «سیء عملناه ببغداد»، «یعنی این کار را در بغداد انجام دادیم». این دو نمونه نشان می دهد که وی در هنگام نگارش کتاب «سر الأسرار» در بغداد نبوده است.

تاریخ نگارش کتاب «سر الأسرار» به اواخر زندگی رازی باز می گردد و این امر را می توان از فحوای کلام رازی در کتاب استنباط کرد، از سوی دیگر محمّد بن ساعد سجزی مترجم «سر الأسرار» نیز در مقدمه ترجمه فارسی «سر الأسرار» چنین می گوید: «چون نبوت به متأخرین سیما بر محمد بن زکریا الرازی رسید، خواست که این علم را مبرهن گرداند از تساند خویش تدبیر اعمال تمامتر از آنچه حکما و علمای اوایل آورده اند بیاورد تا این علم مندرس نگردد و تصانیف او در این بسیار است و در آخر عمر کتابی ساخته و آن را «سر الأسرار» نام نهاده و رموز بیشتر کشف کرده و آن چه در تدابیر عقاید و ارواح و اجساد از معدنی و نباتی و حیوانی ببايد چنان روشن گفته که از جمله کتب که در این باب گفته اند مستغنی توان بود»^۲.

۱. رجوع شود به صفحه ۱۷ همین کتاب.

۲. مصطفی درایتی، فهرستگان نسخ خطی ایران، جلد ۱۸، ص ۲۴.

نسخه های خطی مورد استفاده

برای جستجوی نسخه های خطی کتاب «سر الأسرار» باید به این نکته توجه کرد که در عناوین برخی از نسخ خطی موجود در کتابخانه های ایران و سایر کشورهای جهان، عنوان برخی از نسخ خطی کتاب «الأسرار» به اشتباه «سر الأسرار» ذکر شده است که برخی از آن ها را استاد دانش پژوه در چاپ کتاب الاسرار گوشزد نموده است.^۱

نگارنده به منظور تصحیح و مقابله کتاب سر الأسرار از دو نسخه خطی زیر استفاده کرده است:

۱. نسخه جامع گوهرشاد ش ۹۵۳ که فیلم آن در کتابخانه دانشگاه تهران، به شماره ۲۱۴۴/۷-ف نگهداری می شود، نام کاتب: محمد باقر بن فخر الدین رومی، تاریخ کتابت: ۱۱ ربیع الاول ۸۳۸ قمری، تعداد صفحات: ۲۱ صفحه، هر صفحه ۱۹ سطر، خط مشکی [فیلم ها ف: ۱-۶۴۶] که این نسخه با رمز «مخطوطه م» در متن آمده است.

۲. نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۵۰۱۴/۲، نام کاتب: غلامحسین، تاریخ کتابت: یازدهم محرم سال ۱۱۵۵ قمری، نوع خط: نسخ، تعداد صفحات ۳۲ صفحه، هر صفحه ۱۷ سطر، خط مشکی با سرفصل سه خطی این نسخه با رمز «مخطوطه م» در متن آمده است.

چاپ قبلی سر الأسرار

استاد دانش پژوه اظهار می کند که کتاب «سر الأسرار» را کریم اف با دیباچه ای در سرگذشت رازی و آثار کیمیایی او و با و ترجمه و شرح و حواشی و فهرست داروهای کیمیایی به روسی در تاشکند به سال ۱۹۵۷م به چاپ رسانده است که متأسفانه نگارنده نتوانست نسخه ای از آن کتاب را مشاهده کند. البته چاپ تصویری این کتاب نیز از روی نسخه خطی کتابخانه دانشگاه تهران توسط استاد دانش پژوه منتشر شده است و به اجمال، از مطالب فوق پیش استفاده می شود که چاپ حاضر در حقیقت تصحیح دوباره ای است که از کتاب سرالأسرار است که به خوانندگان محترم تقدیم می شود.

۱. محمد بن زکریا رازی، کتاب الاسرار و سر الاسرار، به تصحیح دکتر محمد تقی دانش پژوه، کمیسیون ملی یونسکو در

ایران، چاپ اول، سال ۱۳۴۳، ص ۴.

۲. منبع قبلی ص ۷.